

CÜRCÂNÎ'NİN “el-AVÂMİLU'L-Mİ'E” ADLI ESERİNİN BİR FARŞÇA MANZUM TERCÜMESİ*

Mohammad Shakib ASIM**

Nejdet GÜRKAN***

Öz

Hicrî V. asırda yaşamış İran asıllı Arap dilcilerinden olan Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078)'nin Arapça öğretimine dair yazdığı *el-Avâmilu'l-Mi'e* adlı eseri Arap gramerinin temel kurallarını özet bir şekilde ele alan bir eserdir. Eser üzerine birçok Arapça, Farsça manzum ve mensur tercüme ve şerh yazılmıştır. Bunlardan birisi de hicrî VIII. asırda yaşamış dilci ve Farsça-Arapça iki dilde şiir yazan şair Muhammed b. Hisâm Hirevî (737/1337)'nin Arapça'ya yeni başlayanlar için kaleme almış olduğu 30 beyitlik manzum Farsça Avâmil tercümesidir. Timurlular öncesinde Herat'ta hüküm süren Kert Hanedanı emirlerinden Muizzuddîn Hüseyin (ö. 771/1369)'e ithaf edildiği anlaşılan manzumenin vezni Remel-i Müsemmen-i Mahzûf'tur. Elif kafiyesiyle biten manzume sade ve anlaşılır bir Farsça ile yazılmıştır. Çalışmamızda bu manzumenin tanıtımı, tercümesi ve beyitlerin transkripsiyonu yapıldıktan sonra müellifin âmilleri ele alma biçimi incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cürcânî, İbni Hisam, Avâmil, Farsça, Arapça, tercüme, manzum.

A Persian Poetic Translation of Al-Jurjani's Named Work “El-Awâmilu'l-Mi'e”

ABSTRACT

al-'Awâmilu'l-Mi'e which is about teaching Arabic written by Abd al-Qahir al-Jurjani (died 471/1078), who was a Persia origin scholar of the Arabic language, discusses basic rules of Arabic grammar summarily. There have been many translations and expounding in Arabic and Persian in the form of poetic and prose about work. One of them is poetic Persian translation of *'Awâmil* with 30 couplets that linguist and poet Mohammad b. Hisham Hirewî (died 737/1337) who lived in hijri 8th century and wrote poem in two languages - Persian and Arabic wrote for beginners to Arabic. Metre of the poetic is *Remel-i Müsemmen-i Mahzûf* and the poetic was inscribed to Muizzuddîn Huseyn (died 771/1369) who was from emirs of Kert Dynasty which ruled in Herat before Timurid Empire. The poetic ending with aleph rhyme was written with unsophisticated

* Bu makale, *İran'da Arap Şiiri (Emevî ve Abbâsî Dönemleri)* konulu doktora tezinden hazırlanmıştır.

** Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

*** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.

and understandable Persian. In this work, after introducing the poem, translating to Turkish and doing transcriptions of couplets, handling style of author with factors/‘awâmil (singular ‘âmil) has been examined.

Key Words: Jurjani, İbni Hesam, ‘awâmil, Persian, Arabic, translation, poetic.

Giriş

Sâmî diller ailesinden olan Arapça kendine has bazı özellikleriyle temayüz etmektedir. Bu özelliklerden birisi de i‘râb olgusudur. Açıklamak ve açıklığa kavuşturmak manasında Arapça bir mastar olan i‘râb bir nahiv terimi olarak kelimenin cümle içerisindeki konumunu belirlemek ve son harfinin harekesini açıklamak/netleştirmektir.¹ Kelimenin cümle içerisindeki konumuna etki eden unsurlar ya lafzî olur ya da manevî olur. Kelimeye etki eden ve onda şekil değişikliğine sebep olan kelime âmil; etkilenen kelime de ma‘mul adını alır. Bu sebeple Arap dilliler Arapça’da kelimeleri, âmil ve ma‘mul olması yönünden dört gruba ayırmışlardır:

1. Hem âmil hem ma‘mûl olabilen kelimeler:

Buna örnek لَيْجَلِسُ زَيْدٌ (Zeyd otursun) cümlesidir. Bu cümlede muzari fiil olan لَيْجَلِسُ başına gelen cezmeden edat (لام الامر) dolayısıyla meczum (mamul) konumunda ve زَيْدٌ için âmil konumundadır. Yani muzari fiil hem âmil hem de ma‘mûl konumundadır.

2. *Âmil olduğu hâlde ma‘mûl olamayan kelimeler:* Bu gruptaki kelimeler sadece âmil olarak bulunurlar ve asla mamul olamazlar. Bunun örneği harf-i cerlerdir. Örneğin مَرَزْتُ زَيْدٌ (Zeyd’e rastladım) cümlesinde ب harf-i ceri Zeyd kelimesini kesreli okunmasını sağladıysa da kendisine herhangi bir şey amel etmez.

3. *Ma‘mûl olabilen, fakat âmil olamayan kelimeler:* Her zaman kendisine amel edilir yani mamul olarak vaki oldukları halde hiçbir zaman amel etmezler. Örneğin Arapça zamirler böyledir. Yani hiçbir zaman âmil olamazlar.

4. *Âmil de ma‘mûl da olamayan kelimeler:* Muzari fiili gelecek zaman yapmak için getirilen سوف ، س ، edatları، قَدْ edatı ve Kur’ân-ı Kerim’de geçen sure başlangıçları buna örnek verilebilir.²

A. Arapça’da Bulunan Âmiller’e Kısa Bir Bakış:

Bu çalışmamızda elimizdeki esere binaen ele alacağımız ve Arapça’da 100 âmil olarak bilinen etkenler genel itibarıyla “lafzî ve manevî” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır:

Lafzî Âmiller de kendi içerisinde semâî ve kıyâsî olmak üzere ayrıca iki gruba ayrılırlar. Doksan bir adet olan lafzî semâî âmiller on üç nev’e ayrılmaktadır. Lafzî kıyâsî âmiller de yedi tanedir. Manevî âmiller de iki tanedir. İlerleyen satırlarda bu 100 âmilin tamamını elimizdeki eserin var olan her iki nüshadaki şerh ve hâşiye kısmına dayanarak açıklayacağız.

¹ Bkz. Hüseyinî, Seyid Ali, *Tercüme-i Şerh-i İbn-i Akîl* (I-IV), İntişârât-i Dâru’l-İlm, 5. Baskı, Kum, 1389, s. 58-59.

² Bkz. Hüseyinî, Seyid Ali, *el-Kâmil fi Şerhi’l-Avâmil*, trc. Molla Muhsin, İntişârât-i Dâru’l-İlm, 9. Baskı, Kum, 1388, s. 14.

B. Arap Dilinde Avâmil Yazma Geleneği ve Cürcânî'nin Avâmili:

Arapça'da âmillere dair ilk eser yazan âlimin Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 170/786) olduğu belirtilir.³ Daha sonra Halil b. Ahmed'in öğrencisi İran asıllı Sibeveyh (ö. 179/796) de Arapça'daki âmillere yer vermiştir.⁴ Fakat İslam dünyasında V. asırda yaşamış İranlı dilcilerden Abdulkâhir el-Cürcânî'nin Arapça'daki âmillere dair kaleme aldığı *el-Avâmilü'l-Mi'e* adlı eseri daha çok şöhret kazanmıştır.⁵ Cürcânî'den sonra bu alanda ikinci derecede şöhrete nail olan bir diğer Avâmi Osmanlılar zamanında yaşamış Balıkesirli İmam Birgivi (ö. 981/1573) tarafından yazılmıştır.⁶ Her iki Avâmil üzerine de çok sayıda Arapça, Farsça, Türkçe şerhler yazılmış, tezler hazırlanmış ve makaleler yayınlanmıştır.⁷

C. Cürcânî'nin Avâmili Üzerine Türkiye Dışında Yapılan Bazı Çalışmalar:

Avâmillik içerisinde üzerinde en fazla çalışma yapılan Cürcânî'ninkidir.⁸ Kendisi bir İranlı olması dolayısıyla Cürcânî'nin *Avâmil'i* üzerine yine İranlı âlimler tarafından çok erken dönemlerde tercüme ve şerh gibi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İranlı, Arap, Afgan ve Pakistanlı âlimler tarafından *Avâmil* üzerine yapılan çalışmalardan birkaçı şöyledir:

- Câmî, Nureddin Abdurrahman, (ö. 898/1492) *el-Ferhu'l-Kâmil alâ Şerhi Mi'eti Âmil*
- Câmî, “_____”, *Bedru Kâmil fi Şerhi Mi'eti Âmil⁹* (üstteki eserin Farsça tercümesi)
- Câmî, “_____”, Câmî, *Şerhu Mi'et-i Âmil-i Molla Câmî: Manzûm* (Farsça)¹⁰
- Molla Abdurrahûl (ö. ?) *Şerhu Mi'et-i Âmil-i Molla Abdurrahûl* (Farsça Manzum)¹¹
- Hüseyinî, Seyid Ali, *el-Kâmil fi Şerhi'l-Avâmil* (Arapça-Farsça)¹²

³ Bkz. Arslan, Ahmet Turan, “Arap Gramerinde İki Avâmil Risalesi ve Bunların Mukayesesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, C. I, sy. 2 (Temmuz-Aralık 1996), s. 162-163.

⁴ es-Sibeveyh, Amr b. Osman, *el-Kitâb: Kitabu Sibeveyh* (I-V), Thk. Abdusselâm M. Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, ts., I, 128-130.

⁵ Abdülhâkir el-Cürcânî'nin hayatı ve diğer eserleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Bahtiyârî, *Şerh-i Manzme-i el-Avâmil fi'n-Nahv-i Cürcânî*, s. 8-12.

⁶ Bkz. Turân, “Arap Gramerinde İki Avâmil Risalesi ve Bunların Mukayesesi”, s. 163.

⁷ Avâmillik üzerinde yapılmış çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Gemi, Ahmet, “Avâmil'e Yapılan Şerhler Bağlamında İbrahim El-Kûrânî'nin Avâmil Tekmilisi”, *Şarkîyyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2017, C. 9, Sayı: 1 (17), s. 315-335.

⁸ Cürcânî'nin *Avâmil'i* üzerine Türkiye dışında yapılan çalışmaların bir listesi için bkz. el-Cürcânî, Abdulkâhir b. Abdurrahman, *el-Avâmilü'l-Mi'e*, nşr. Enver b. Ebî Bekr eş-Şeyhî ed-Dâgîstânî, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 1. Baskıt, 2009, s. 135-143.

⁹ Eser için bkz. Rahman, İnâyet, *Bedru Kâmil fi Şerhi Mi'eti Âmil-i Câmî*, trc. Rigî, Abdulfattah, Abdullah, Negîn Kuveyr yay., Tahran, 1391.

¹⁰ Eser için bkz. *Mecmu'-i Nahv-i Mîr*, s. 85-95.

¹¹ Eser için bkz. *Mecmu'-i Nahv-i Mîr*, s. 62-85.

- Bahtiyârî, Müctebâ, *Şerh-i Manzme-i el-Avâmil fi'n-Nahv-i Cürçânî* (Farsça)¹³
- *ed-Davâbitu'l-Kulliyye fi Nazmi'l-Avâmilî'l-Cürçâniyye* (Arapça manzum)¹⁴
- el-Bûnî, Muhammed b. Abdisselâm, *Kifâyetü'l-Kirâm* (Arapça manzum)¹⁵
- Halil Efendi el-Ungudî, *Şerhu Manzûmeti'l-Avâmil el-Müsemâmâ: Hidâyetü'l-Fahâm*¹⁶

Cürçânî'nin *Avâmil*'i üzerine yapılan tercüme ve şerh çalışmaları yukarıdakilerle sınırlı değildir. İsimlerini zikrettiklerimiz sadece bizim ulaşabildiklerimizden birkaç tanesidir. Timurluları öncesi Herat ve civarındaki bölgelere hükmeden Kert Hanedanlığı döneminde yazılmış elimizdeki bu manzum tercüme de onlardan bir tanesidir.¹⁷ Şimdi bu manzumenin tanıtımına ve muhteva tahliline geçeceğiz.

D. Manzumenin Tanıtımı:

Elimizdeki bu manzume, VIII-IX/XIII-XIV asırlarda Herat'ta hüküm sürmüş Kert Hanedanlığı döneminde yazılmıştır. Manzumenin müellifi hicrî VIII. asırda Herat'ta yaşamış şair ve âlimlerden olan Muhammed b. Hisâm Herevî'dir. Müellifin hayatıyla ilgili çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin bugün elimizde iki el yazma; iki matbu nüshası bulunmaktadır. El yazma nüshasının biri İmam Sâdık Üniversitesi (Tahran) Kütüphanesi katalogunda 128039 No'da kayıtlı olduğu görülmektedir.¹⁸ Eserin kütüphane kayıtlarında (عوامل منظوم ابن حسام كمال الدين بن جمال الدين قرن ٨) "*Avâmil-i Manzûm-ı İbn-i Hisâm Kemâluddîn b. Cemâluddîn (Karn-i 8)*" yazmaktadır. Ayrıca kütüphane sayfasında eserin tanıtım kısmında eserle ilgili şöyle bir bilgi bulunmaktadır:

منظومه ای است کوتاه در عوامل نحو که به نام خسرو غازی معزالدین حسین بن ملک غیاث الدین بن فخرالدین کرت فرمانروای هرات و سیستان و غور (٧٣٢-٧٧١ ق.) نگاشته است. فرزند وی نظام الدین در ریاض الفتیان خود (ص ٩٨٦) از این نگارش پدر یاد کرده است.

"*Navih'deki âmillere dair olan bu kısa manzume Herat, Sistân ve Gûr hükümdarlarından Hüsrev Gâzî Muizzuddîn Hüseyin b. Melik Giyâsuddîn b. Fahrüddîn-i Kert adına yazılmıştır. Onun (müellifin) oğlu Nizâmuddîn, Riyâzu'l-Fityân adlı eserinde (s. 1986) babasının bu manzumesinden söz etmiştir.*"

¹² Eserle ilgili 4. dipnota bakınız.

¹³ Çalışma konumuz olan eserin ismi Müctebâ Bahtiyârî'nin neşrettiği nüsha üzerinde bu şekilde iken Afganistan nüshası üzerinde kitap adından bahsedilmemektedir. Bkz. *Mecmu'-i Nahv-i Mîr*, s. 44-47.

¹⁴ Cürçânî'nin *Avâmil*'ini neşreden Dâgîstânî, *Avâmil* metninden sonra bu kısa manzumeye de yer vermiş ve müellifinin meçhul olduğunu belirtmekle beraber, kapak sayfada bu manzumenin müellifinden Hanbelî diye bahsetmekle yetinmiştir. Bkz. ed-Dâgîstânî, *el-Avâmilü'l-Mi'e*, s. 67-73.

¹⁵ el-Bunî, Abdusselâm b. Muhammed (ö. 1304/1886), *Manzûmetü'l-Avâmil el-Müsemâmâ "Kifâyetü'l-Kirâm"*, Dâgîstânî bu manzumeye de aynı kitap içerisinde yer vermiştir. Bkz. ed-Dâgîstânî, *el-Avâmilü'l-Mi'e*, s. 75-80.

¹⁶ Yukarıda adı geçen el-Bunî'nin *Kifâyetü'l-Kirâm*'ının şerhi olan bu esere de Dâgîstânî kitap içerisinde yer vermiş ve müellifin hayatına dair bir bilgi bulamadığını belirtmiştir. Bkz. ed-Dâgîstânî *el-Avâmilü'l-Mi'e*, s. 80-134.

¹⁷ Kert Hanedanlığı için bkz. İktidar, Husam, Sıddıqui, Kert, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 297.

¹⁸ <http://saed.isu.ac.ir/site/catalogue/128039> (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

Müellif eserin hamdele ve salvele bölümünde de adını zikrettiği Muizzuddîn Hüseyin (ö. 771/1370) Kert hanedan emirlerindedir. Moğollar'ın vassalı konumunda olan bu emirlik Timur dönemine kadar Herat ve çevresinde varlık göstermiştir. Muizzuddîn'in ölümünün ardından oğullarından Muhammed Serahs'te; Giyâsuddîn Pîr Alî Herat'e yönetimi devralmışlardır.¹⁹ Müellif'in, Muizzuddîn Hüseyin'in isminden sonra ve ayrıca manzumenin sonunda şehzade diye bahsettiği kişinin Giyâsuddîn Pîr Alî olma ihtimali vardır. Bundan da anlaşılmaktadır ki Cürcânî'nin *el-Avâmilü'l-Mi'e*'si üzerine yazılmış elimizdeki bu manzum tercüme VIII/XIV. asrın sonlarına doğru yazılmıştır.

Eserin 1281/1865'te istinsah edilen bir diğer el yazma nüshasının Meşhed Firdevsî Üniversitesi'ne bağlı el yazma eserler sitesinde 580 No'da kayıtlı olduğu görülmektedir.²⁰

Matbu nüshalardan birisi Afganistan'da diğeri İran'da basılmıştır.²¹ Her iki nüshada da müellifin adından bahsedilmezken iki nüsha arasında beyitlerin yazılışında anlamı bozmayacak şekilde bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Afganistan İslâmî Emirliği döneminde (1996-2001) Afganistan medreselerinde Arapça müfredatı içerisinde okutulan bu manzume hâlihazırda da okutulmaktadır. Ezberlenmesinin kolay olması dolayısıyla özellikle Arapça'ya yeni başlayan medrese öğrencilerinin âmilleri akıllarında tutmalarında büyük kolaylık sağlamaktadır.²² Bu çalışmamızda Afganistan'da basılan nüsha esas alınmakla birlikte zaman zaman Müctebâ Bahtiyârî'nin nüshasından da istifade edilmiştir. Tercümesiyle beraber yer verdiğimiz beyitlerin altında transkripsiyonunu da verdik ve her âmil'in manasını dipnot kısmında açıkladıktan sonra Arapça'daki kullanımına manzumenin hâşiye kısmında bulunan açıklamalardan ilavelerde bulunduk.

E. Manzumenin Metni ve Tercümesi:

منظومة عوامل نحو جرجانی
بعد توحيد خداوند و درود مُصطفی
نعت آل پاک پیغمبر سول مُجتبی
هست مدح خسرو غازی معزّ الدین حسین
حامی دین آفتاب معدلت ظلّ خدا
بر خلائق واجب و بر بنده زاده فرض عین
چون دعای شاهزاده صبح و شام و سال و ماه
نصرت و فتح و ظفر اقبال جاه و سلطنت
باد باقی هر دو را تا هست امکان بقا

¹⁹ Bkz. İktidar, Kert, *DİA*, XXV, 297.

²⁰ <http://manuscript.um.ac.ir/moreinfo-668-pg-1.html> (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

²¹ Bkz. Bahtiyârî, Müctebâ, *Şehr-ı Manzume: el-Avâmil fi'n-Nahv*, Çetr-i Dâniş, Tahran, 1396.

²² Bu eser Afganistan'da Taliban döneminde 2000 yılında Eğitim Bakanlığı tarafından Arapça müfredatı için hazırlanan "Navh-ı Mîr" mecmû'ası içerisinde basılmıştır. İran'da basılan nüshası ise Müctebâ Bahtiyârî tarafından "Şerh-i Manzume: el-Avâmil fi'n-Nahv" adıyla Çetr-i Dâniş yayınlarında 2018 yılında basılmıştır. Afganistan nüshasının İran nüshasından en temel farkı, kitabın hâşiye bölümünde her amilin açıklamasına ve Arapça'daki kullanımına yer verilmiş olmasıdır. Bkz. *Mecmû'a-i Nahv-i Mîr li'd-Dereceti'l-Hâmise*, Vizâretü'l-Maarif, 1421.

(Manzume-i Avâmil-i Nahv-i Curcânî)

*Ba'd-i tevhîd-i Hudâvend-i dîrûd-i Mustafa
Na't-i âl-i pâk-i peygamber resûl-i müctebâ
Hest medh-i husrev-i gâzî Muizzuddîn Hüseyin
Hâmî-i dîn, âfitâb-i ma'dilet zill-i Hudâ
Ber halâik vâcib u ber bende zâde farz-i 'ayn
Çûn du'â-i şâhzâde subh u şâm u sâl u mâh
Nusrat u feth u zafer, ikbâl-i câh u saltanat
Bâd bâkî her du râ tâ hest imkân-i bekâ*

“Allah Teâlâ’ya hamd ve senâ, O’nun seçkin peygamberi Hz. Peygamber’e ve temiz ailesine dua ve selamdan sonra, dinin hâmisî, adalet güneşi ve Allah’ın yeryüzündeki gölgesi, Hüsrev lakaplı, Gâzî Muizzuddîn Hüseyin’i övgüyle yâd ediyorum. Onu övmek halk için vacipken, benim için farzdır. Aynı şekilde şehzâde için her yıl her ay gece gündüz dua etmek halk için vacip benim için farzdır. Dünya bâkî kaldığı sürece Allah’ın yardımı, fetihler, zaferler, gelecek, makam ve saltanat her ikisine nasip olsun.”

(بیان عوامل النحو و انواعها)

عامل اندر نحو صد باشد چنین فرموده اند
شیخ عبد القاهر جرجانی پیر هدا
معنوی از وی دو باشد جمله دیگر لفظیند
باز لفظی شد سماعی و قیاسی ای فتا
زان نود یک دان سماعی هفت دیگر بر قیاس
آن سماعی سیزده نوع است بی روی وریا

(Beyân-i Avâmilü'n-Nahv-i ve Envâ'uhâ)

*Âmil ender nahv, sad bâşed çunîn fermûde end
Şeyh Abdulkâhir-i Cürcânî-i pîr-i Hüdâ
Ma'nevî ez vey du bâşed cümle dîger lafziyend
Bâz lafzî şod semâ'î u kıyâsî ey fetâ
Zân neved u yek dâñ semâ'î, heft dîger ber kıyâs
Âñ semâ'î sîzde nev' est bî rûy u riyâ*

Nahiv İlmindeki Âmiller ve Çeşitleri Beyanında:

“Pîr-i Hüdâ Şeyh Abdülkâhir el-Cürcânî (r.a) Nahiv’deki âmillerin yüz adet olduğunu söylemişlerdir. O âmillerin ikisi manevî; geri kalan hepsi lafzîdir. Ey delikanlı yine lafzî âmiller de kendi içerisinde semâî ve kıyâsî olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlardan doksan bir tanesinin semâî ve yedisinin kıyâsî olduğunu bil! (Doksan bir adet olan) semâî amiller on üç çeşittir.”

(النوع الأول)

نوع اول هفده حرف جر بود میدان یقین
کاندرین یک بیت آمد جمله بی چون و چرا
با و تا و کاف و لام و واو و مُنذ و مُذ خَلا
رُب حَاشَا مِن عَدَا فِي عَن عَلِي حَتَّى إِلَى

(en-Nev'u'l-Evvel)

*Nev'-i evel hefde harf-i cer buved mî dâñ yakîn
K'ederîn yek beyt âmed cümle bî çûn u çirâ
Bâ u tâ u kâf u lâm u vâv u munz u/muz, halâ*

Rubbe, hâşâ, min, 'adâ, fî, 'an, 'alâ, hattâ, ilâ

Birinci Çeşit: On üç nev' olan semâi âmillerin ilki, başına geldiği ismin son harfinin kesre okunmasını sağlayan on yedi tane harf-i cer olduğunu yakinen bilesin. Bu harf-i cerler şöyledir: (ب²³), (ت²⁴), (ك²⁵), (ل²⁶), (و²⁷), (مُدُّ²⁸), (مُدُّ²⁹), (خَلَا²⁹), (إِلَى³⁶), (حَتَّى³⁵), (عَلَى³⁴), (عَنْ³³), (فِي³²), (مِنْ³¹), (رُبَّ³⁰), (عَدَا³⁰), (خَاتَنَا

(النَّوعُ الثَّانِي والثَّالِثُ)

إِنَّ بَا أَنْ كَانَ لَيْتَ لَكِنَّ لَعَلَّ
نَاصِبِ اسْمِنْدِ وَ رَافِعِ دَرِ خَبَرِ ضِدِّ مَا وَ لَا

(en-Nev'u's-Sâni ve's-Sâlis)

İnne bâ enne, keenne leyte, lâkinne, le'alle

Nâsib-i ismend u râfi' der haber zıddı- mâ ve lâ

İkinci ve Üçüncü Çeşit: İsmi nasp ve haberini ref' eden âmiller altı tanedir: (لَعَلَّ⁴²), (لَيْتَ⁴¹), (لَكِنَّ⁴⁰), (كَانَ³⁹), (أَنَّ³⁸), (إِنَّ³⁷).

Bu âmiller aynı zamanda üçüncü çeşit âmiller olan ve amelde ليس 'ye benzeyen (مَا⁴³) ve (لَا⁴⁴)'nın da zıddıdır.

- ²³ Harf-i Cerler: كَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً (Allah şahit olarak yeter). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ²⁴ تَاللَّهِ لِأَضْرَبَنَّ زَيْدًا (Allah'a yemin olsun Zeyd'i döveceğim). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ²⁵ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (O'nun benzeri hiçbir şey yoktur). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ²⁶ اللَّهُ لَا يُؤَخِّرُ الْأَجَلَ (Allah'a yemin olsun ki ecel gecikmez). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ²⁷ وَاللَّهِ لِأَشْرِبَنَّ الْمَاءَ (Vallahi suyu içeceğim). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ²⁸ مَا رَأَيْتُهُ مِنْذُ (مُدِّ) يَوْمِ الْجُمُعَةِ (Cuma gününden bu yana onu görmedim). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ²⁹ جَاءَ نَبِي الْقَوْمِ خَلَا زَيْدٍ، عَدَا زَيْدٍ، خَاتَنَا زَيْدٍ (Zeyd hariç kavim bana geldi). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³⁰ رُبَّ رَجُلٍ كَرِيمٍ لَقِيتُهُ (Nice cömert adamla karşılaştım). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³¹ سِرْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ إِلَى الْكُوفَةِ (Basra'dan Kûfe'ye kadar yürüdüm). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³² الْمَالُ فِي الْكَيْسِ (Para ceptedir). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³³ رَمَيْتُ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ (Oku yaydan fırlattım). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³⁴ زَيْدٌ عَلَى السَّطْحِ (Zeyd çatıdadır). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³⁵ أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا (Balığı kafasına kadar yedim). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³⁶ ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ (Sonra siz orucu akşama kadar tamamlayın). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³⁷ إِسْمِي نَاسِطٍ، هَابِرِي رِفْ' (Zeyd muhakkak ayaktadır). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³⁸ بَلَّغْنِي أَنْ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ (Zeyd'in yola çıktığı haberi bana ulaştı). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ³⁹ كَأَنَّ زَيْدًا أَسْنَدٌ (Zeyd sanki aslandı). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ⁴⁰ لَيْتَ عَمْرًا خَاضِرٌ (Keşke Amr gelmiş olsaydı). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ⁴¹ قَامَ زَيْدٌ لَكِنَّ بَكَرًا قَاعِدٌ (Zeyd ayağa kalkmış, lakin Bekir oturuyor). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.
- ⁴² لَعَلَّ بِشْرًا قَائِمٌ (Bişr'in ayağa kalkması umulur). Bkz. Mecmû'a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

(النُّوعُ الرَّابِعُ)

وَإِوِيَا وَهَمْزُهُ وَإِلَّا أَيَا وَأَيَّ هَيَا
ناصب اسمند پس این هفت حرف ای مُقْتَدَا

(en-Nev‘u’r-Râbi‘)

Vâv u yâ u hemze u illâ, eyâ u ey heyâ

Nâsıb-ı ismend, pes in heft harf ey muktedâ

Dördüncü Çeşit: Ey kendisinin arkasından gidilen kimse, ismi naspeden yedi tane harf vardır ve bu harfler, âmiller sıralamasında dördüncü sırada yer alıyorlar. Bu harfler şöyledir: (أَيَّ⁴⁹), (أَيَا⁴⁸), (أَيَّ⁴⁷), (أَيَّ⁴⁶), (أَيَّ⁴⁵), (أَيَّ⁵⁰), (أَيَّ⁵¹).

(النُّوعُ الْخَامِسُ)

أَنَّ وَلَنْ بِسِ كَيِ إِذْنُ أَيْنِ چَارِ حَرْفِ مُعْتَبِرِ
نصب مُسْتَقْبَلِ كَنَنْدِ أَيْنِ جَمْلَةٍ دَائِمِ مُقْتَضَا

(en-Nev‘u’l-Hâmis)

En ve len pes key izen in çâr harf-i mu‘teber

Nasb-ı müstakbel konend in cümle dâim muktedâ

Beşinci Çeşit: Bilinmesi gereken dört edattır ve bu dört edat her zaman muzari fiilin mansup okunmasını sağlar. Bunlar: (أَنَّ⁵²), (لَنْ⁵³), (كَيِ⁵⁴), (إِذْنُ⁵⁵)’dir.

(النُّوعُ السَّادِسُ)

إِنَّ وَ لَمْ لَمَّا وَ لَامِ أَمْرٍ وَ لَآئِ نَهْيِ نِيْزِ
پنج حرف جازم فعلند هر یک بیدغا

(en-Nev‘u’s-Sâdis)

În ve lem, lemmâ u lâm-ı emr u lâ-i nehy nîz

Penc- harf-i câzim-i fi‘lend her yek bîdagâ

Altıncı Çeşit: Bunlar fiil-i muzariyi cezmeden şu beş edattır: (إِنَّ⁵⁶), (لَمْ⁵⁷), (لَمَّا⁵⁸), (لَامُ الْأَمْرِ⁵⁹), (لَآئِ النَّاهِيَةِ⁶⁰).

43 İsmi ref’ haberi naspeden (Leyse’ye benzeyen) iki edat: مَا زَيْدٌ قَائِمًا (Zeyd ayakta değil). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

44 لَا رَجُلٌ ظَرِيفًا (Adam nazik değil). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

45 اسْتَوَى الْمَاءُ وَالْخَشْبَةَ (Su tahtayla beraber oldu/tahtaya kadar ulaştı). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

46 يَا عَبْدَ اللَّهِ (Ey Abdullah). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

47 أَعْبَدَ اللَّهُ (Ey Abdullah). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

48 كَافٍ بِنِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا (Kavim bana geldi, Zeyd ise gelmedi). İstisna edatıdır. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

49 أَيَا غُلَامِ زَيْدٍ (Ey Zeyd’in kölesi). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

50 هَيَا شَرِيفِ الْقَوْمِ (Ey kavmin ileri geleni). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

51 أَيَّ أَفْضَلِ الْقَوْمِ (Ey kavmin en faziletlisi). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

52 أَرِيدُ أَنْ أَذْهَبَ (Gitmek istiyorum). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

53 أَسْلَمْتُ كَيِ أَنْخُلَ الْجَنَّةَ (Cennet’e girmek için Müslüman oldum). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

54 لَنْ يَضْرِبَ زَيْدٌ عَمْرًا (Zeyd Amr’ı dövmeyecek). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

55 إِذْنُ أَكْرَمِكَ (Yarın sana geliyorum) diyen birisinin sözü üzerine (Öyleyse sana ikramda bulunacağım). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

56 إِنْ تَضْرِبَ أَضْرِبُ (Beni vurursan ben de seni vururum). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

57 لَمْ يَضْرِبْ زَيْدٌ (Zeyd vurmadı). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

58 لَمَّا يَضْرِبُ زَيْدٌ (Zeyd henüz vurmadı). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

(النُّوع السَّابِعُ)

مَنْ وَمَا مَهْمَا وَأَيُّ حَيْثُمَا إِذْ مَا مَتَى
أَيْنَمَا أُنَى لَهُ اسْمٌ جَازِمٌ مَرَّ فَعَلٌ رَا

(en-Nev‘u’s-Sâbi‘)

Men ve mâ, mehmâ u eyyü, heysümâ, iz, mâ, metâ

Eynemâ, ennâ, nuh ism-i câzimend mer fi'l râ

Yedinci Çeşit: (iki) fiil-i muzariyi cezmeden dokuz isim/edattır. Bu edatlar şunlardır: (مَنْ⁶¹), (مَا⁶²), (مَهْمَا⁶³), (أَيُّ⁶⁴), (حَيْثُمَا⁶⁵), (إِنَّمَا⁶⁶), (مَتَى⁶⁷), (أَيْنَمَا⁶⁸), (أُنَى⁶⁹).

(النُّوع الثَّامِنُ)

نَاصِبٌ اسْمٌ مُنْكَرٌ نَوْعٌ هَشْتَمٌ چَارٌ اسْمٌ
هَسْتٌ چُونٌ تَمَيِّزٌ بَاشِدٌ أَنْ مُنْكَرٌ هَرٌ كَجَا
أَوَّلِينَ لَفْظٌ عَشْرٌ بَاشِدٌ مُرْكَبٌ بِأَحَدٍ
هَمْچِينِ نَا تَسَعٌ تَسْعِينَ بِرِشْمَرِ ائِنِ حَكْمٌ رَا
بَازِ ثَانِي كَمْ چُو اسْتِفْهَامٌ بَاشِدٌ فِي خَبَرٍ
ثَالِثٍ ائِشَانِ كَأَيِّنِ رَابِعٍ ائِشَانِ كَذَا

(en-Nev‘u’s-Sâmin)

Nâsıb-i ism-i münekker nev‘-i heştum çâr ism

Hest çun temyîz bâşed ân münekker her kucâ

Evvelîn lafz-i ‘aşer bâşed mürekkeb bâ ahed

Hemçunîn tâ tis ‘u tis ‘în ber şumur îñ hükm râ

Bâz sâni kem çu istifhâm bâşed fi haber

Sâlis-i îşân keeyyin, râbi ‘-i îşân kezâ

Sekizinci Çeşit: Semâî âmillerin sekizincisi, nekre ismi naspeden amillerdir ve dört adettir. Bu âmillerin ardından gelen nekre isimler her yerde temyiz olurlar.

Bunların ilki: birleşik sayının bir cüzü olarak gelen ⁷⁰عَشْرٌ sayıdır. Bu hükmü sen 99’a kadar geçerli kabul edebilirsiniz. İkincisi ise soru ifadesi olarak gelen ⁷¹كَمْ dir. ⁷²Üçüncüsü ⁷³كَيْفٌ Dördüncüsü ⁷³كَيْفٌ dir.

⁵⁹ لِيَضْرِبَ زَيْدٌ (Zeyd vursun). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶⁰ لَا تَضْرِبْ زَيْدًا (Sen Zeyd’e vurma). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶¹ مَنْ تَدْعُ ادْعُ (Kimi çağırırsan ben de onu çağırırım).

⁶² مَا تَزْرَعُهُ تَحْصُلُهُ (Ne ekersen onu biçersin). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶³ مَهْمَا تَعْمَلُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ (Ne yaparsan Allah onu bilir). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶⁴ أَيُّ رَجُلٍ يَعْمَلُ خَيْرًا يَجِدْ جَزَاءَهُ (Kim hayır işlerse, karşılığını bulur). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶⁵ حَيْثُمَا يَذْهَبُ يَجِدْ صَدِيقًا (Nereye giderse, arkadaş bulur). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶⁶ إِذْ مَا تَجْتَهِدُ تَنْجَحُ (Çalışırsan, başarırsın). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶⁷ مَتَى تَسَافِرُ أَسَافِرُ مَعَكَ (Ne zaman gidersen seninle beraber giderim). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶⁸ أَيْنَمَا تَسُدُّ النَّطَاقَةَ تَنْعَدِمُ الْأَمْرَاضُ (Temizlik nereye hâkim olursa, hastalıklar yok olur). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁶⁹ أُنَى يَذْهَبُ دُوْ عِلْمٍ يُحْتَرَمُ (İlim sahibi nereye giderse saygı görür). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 45.

⁷⁰ إِبْنِي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشْرٍ كَوَكْبًا (Ben rüyamda on bir tane yıldız gördüm). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

(النوع التاسع)

نُهْ بُوْد اِسْمَاءِ اِفْعَالِي كِرَانِ شَشِ نَاصِبِنْدِ
دُونِكَ بُلَّةً عَلَيكَ حَيَّهَلْ بَاشِدْ وَ هَا
پس رُوَيْدَ بَاز رَافِعِ اِسْمِ رَا هَيِّهَاتِ دَانِ
بَاز شَتَّانِ اسْتِ سَرَعَانَ يَادِ گِيرِ اَيْنِ بِيْتَهَا

(en-Nev‘u’t-Tâsi‘)

*Nuh buved esmâ-i ef‘âlî kezân şeş nâsıbed
Düneke, belehe, ‘aleyke, hayyehel bâşed ve hâ
Pes ruveyde bâz râfi’ ism râ heyhat dâni!
Bâz şettân est ser‘ân yâd gîr in beyit hâ*

Dokuzuncu Çeşit âmiller, isim fillerdir ve dokuz adettir. Onların altısı ismi naspedir. Üçü de ismi ref eder. İsmi naspeden altı isim fiil şöyledir:

(رُوَيْدٌ⁷⁹), (هَا⁷⁸), (حَيَّهَلْ⁷⁷), (عَلَيْكَ⁷⁶), (بُلَّةً⁷⁵), (دُونِكَ⁷⁴),

İsmi ref eden üç isim fiil şöyledir:

(سَرَعَانَ⁸²), (شَتَّانَ⁸¹), (هَيِّهَاتِ⁸⁰).

(النوع العاشر)

نَوْعِ عَاشِرِ سَيَزِدُهُ فَعْلَنْدِ كَايْشَانِ نَاقِصِنْدِ
رَافِعِ اسْمِنْدِ وَ نَاصِبِ دَرِ خَبَرِ چُونِ مَا وَ لَا
گَانَ صَارَ اَصْنِيحَ اَمْسِيْ وَ اَصْنَحِيْ ظَلَّ بَاتِ
مَا فَتَى مَا دَامَ مَا اَنْفَكَ، لَيْسَ بَاشِدْ اَزِ قَفَا
مَا بَرِحَ مَا زَالَ اِفْعَالِي كِرِيْنَهَا مِشْتَقِنْدِ
هَرَكْجَا بِيْنِيْ هَمِيْنِ حَكْمِ اسْتِ دَرِ جَمْلَهْ رَوَا

(en-Nev‘u’l-Âşir)

*Nev‘-i âşir sîzde fi‘l end ki îşân nâkıs end
Râfi‘-i ismend u nâsıb der haber çûn mâ u lâ
Kâne, sâre, asbehe, emsâ ve edhâ, zalle, bât
Mâfetâ, mâdâme, menfek, leyse bâşed ez kafâ
Mâberih, mâzâle, ef‘âlî kezân hâ müştakend
Her kucâ binî hemîn hükm est der cümle revâ*

Onuncu Çeşit: Bu çeşit âmiller, amelde ما ve لا'ya benzeyen ve ismini ref eder, haberini naspeden on üç adet nakıs fiildir. Bu fiiller şunlardır:

(مَا فَتَى⁹⁰), (بَاتِ⁸⁹), (ظَلَّ⁸⁸), (اَصْنَحِيْ⁸⁷), (اَمْسِيْ⁸⁶), (اَصْنِيحَ⁸⁵), (صَارَ⁸⁴), (كَانَ⁸³),
(مَا بَرِحَ⁹⁵), (مَا بَرِحَ⁹⁴), (لَيْسَ⁹³), (مَا اَنْفَكَ⁹²), (مَا دَامَ⁹¹).

71 كَمْ رَجُلًا عِنْدَكَ؟ (Yanında kaç adam var?). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

72 كَأَيِّنْ رَجُلًا عِنْدَكَ؟ (Yanında ne kadar kişi var?). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

73 عِنْدِي كَذَا بِرُهْمًا (Yanımda bu kadar para var). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

74 دُونَكَ زَيْدًا أَيْ خُذْ زَيْدًا (Zeyd‘i yakala!). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

75 بَلِّغْ زَيْدًا أَيْ دَعْ زَيْدًا (Zeyd‘i bırak!). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

76 عَلَيكَ زَيْدًا (Zeyd‘i bırakma). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

77 حَيَّهَلِ الصَّلَاةُ أَيْ اِيْتِ الصَّلَاةُ (Namaz‘a gel). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

78 هَا (İşte burada/bakabilirsiniz). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

79 رُوَيْدْ زَيْدًا أَيْ اَمْهَلْ زَيْدًا (Zeyd‘e mühlet ver). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

80 هَيِّهَاتَ لَكَ ذَلِكَ (Sen nerede bu işi yapmak nerede). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

81 شَتَّانَ زَيْدًا وَ عَمْرًا (Zeyd‘le Amr arasında dağlar kadar fark var). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

82 سَرَعَانَ زَيْدًا (Zeyd acele davrandı). Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 46.

Bu fiillerden مازالَ مَا بَرَحَ müştaktır. Nerede görürsen cümlede bu hüküm geçerlidir.

(النُّوعُ الحَادِي عَشْرَ)

دیگر افعال مُقَارِبِ در عمل چون ناقصند
هست آن کاذَ کَرُبَ با أَوْشَكَ دیگر عَسَى

(en-Nev‘u’l-Hâdî ‘aşere)

Dîger ef‘âl-i mükârib der ‘amel çun nâkısand
Hest ân kâde kerub bâ evşeke dîger ‘asâ

On Birinci Çeşit yaklaşma fiilleridir. Bu fiiller amelde nâkis fiiller gibi olan şu dört fiildir: (عَسَى⁹⁶), (أَوْشَكَ⁹⁷), (كَرُبَ⁹⁸), (كَادَ⁹⁹).

(النُّوعُ الثَّانِي عَشْرَ)

دیگر افعال یقین و شک بودکان بردو اسم
چون در آید هر یکی منصوب سازد هر دورا
خَلْتُ باشد با عَلِمْتُ پس حَسِبْتُ بَا زَعَمْتُ
پس ظَنَنْتُ با رَأَيْتُ پس وَجَدْتُ ببیخا

(en-Nev‘u’s-Sânîye ‘aşere)

Dîger ef‘âl-i yakîn u şek buved kân ber du ism
Çun der âyed her yekî mansûb sâzed her durâ
Hiltu bâşed bâ amiltu pes hasibtu bâ za’imt
Pes zanentu bâ ra’eytu pes vecedtü bi hatâ

On İkinci Çeşit: İki ismin başına gelerek her iki ismi de mansub yapan şek ve yakîn bildiren fiillerdir. Bunlar: (رَأَيْتُ¹⁰¹), (ظَنَنْتُ¹⁰²), (زَعَمْتُ¹⁰³), (عَلِمْتُ¹⁰⁴), (حَسِبْتُ¹⁰⁵), (خَلْتُ¹⁰⁶).

- 83 كَانُ زَيْدٌ قَائِمًا (Zeyd ayakta idi). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
84 صَارَ الْفَقِيرُ غَنِيًّا (Fakir zenginleşti). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
85 أَصْبَحَ زَيْدٌ حَاكِمًا (Zeyd hâkim oldu). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
86 أَمْسَى عَمْرٌ قَارِنًا (Amr kâri/Kur‘ân hafızı oldu). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
87 أَضْحَى زَيْدٌ كَاتِبًا (Zeyd yazar oldu). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
88 طَلَّ زَيْدٌ قَائِمًا (Zeyd ayakta durmaya devam etti). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
89 بَاتَ بَكْرٌ قَاعِدًا (Bekir geceyi ayakta geçirdi). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
90 مَافَتَى بِشْرٌ غَالِمًا (Bişr ilim tahsil etmeye devam etti). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
91 اجْلَسَ مَادَامُ زَيْدٌ جَالِسًا (Zeyd oturduğu sürece sen de otur). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
92 مَا انْفَكَ زَيْدٌ وَاصِلًا (Zeyd hâlâ varmaya devam ediyor). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
93 لَيْسَ بَكْرٌ قَاعِدًا (Zeyd oturuyor değildir/oturumuyor). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
94 مَا بَرَحَ زَيْدٌ وَاصِلًا (Zeyd hâlâ varmaya devam ediyor). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
95 مازالَ زَيْدٌ وَاصِلًا (Zeyd hâlâ varmaya devam ediyor). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 46.
96 عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ (Zeyd’in gelmesi umulur). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 47.
97 أَوْشَكَ عَمْرٌ يَجِبِيُّ أَوْ أَنْ يَجِبِيُّ (Amr’in gelmesi yaklaştı). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 47.
98 كَرُبَ زَيْدٌ يَجِبِيُّ (Zeyd az kalsın geliyordu). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 47.
99 كَادَ زَيْدٌ يَجِبِيُّ أَوْ أَنْ يَجِبِيُّ (Zeyd neredeyse gelecekti). Bkz. *Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr*, s. 47.

(النوع الثالث عشر)

رافع اسماء جنس افعال مدح و ذم بود
چار باشد نِعَم بئس سَاءَ آنگه حَبْدًا

(en-Nev‘u’s-Sâlise ‘aşere)

Râfi‘-i esmâ-i cins, ef‘âl-i medh-i zem buved

Çâr bâşed ni ‘me, bi ‘se, sâ ‘e, ângeh habbezâ

On Üçüncü Çeşit: Medih ve zem fiilleridir. Bu filler cins isimleri referler ve dört adettir:

(حَبْدًا¹¹⁰), (بئس¹⁰⁹ سَاءَ), (نِعَم¹⁰⁷).

(عوامل قیاسییه)

بعد از ان هفت قیاسی اسم فاعل مصدر است
اسم مفعول و مضاف و فعل باشد مطلقا
پس صفت باشد که آن مانند اسم فاعلست
هفتم اسم تام باشد ناصب تمیز را

(Avâmi-i Kiyâsiyye)

Ba ‘d ezân heft-i kiyâsi ism-i fâil, masdar est

İsm-i mef‘ûl u muzâf u fi‘l bâşed mutlakâ

Pes sıfat bâşed ki ân mânend-i ism-i fâil ast

Heftum ism-i tâm bâşed nâsıb-i temyiz râ

Kiyâsi Âmiller de yedi tanedir. Bunlar: (1) İsm-i Fail, (2) Masdar (3) İsm-i Mefûl, (4) Muzâf, (5) Fiil, (6) Sıfat-ı müşebbehe, (7) temyizi nâspeden belirsiz isim/mümeyyezdir.

(عوامل معنوییه)

عامل فعل مضارع معنوی باشد بدان
همچنین معنی بود عامل یقین درمبدا
دولت و اقبال و جاه شاهزاده بر کمال
در تضاعف باد دائم ختم کردم بردعا

- 100 و حَبْدًا “Buldum” manasında yakîn ifade eden fiildir. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 101 رأیْتُ yakîn bildiren fiildir. “Gördüm” manasındadır. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 102 ظَنَنْتُ şek bildiren fiildir. “Zannettim” manasındadır. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 103 هَمَّ هَمَّ şek hem yakîn ifade eden fiildir. “İnandım ve zannettim” manasındadır. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 104 حَسِبْتُ hem yakîn hem şek bildiren fiildir. “Sandım” manasındadır. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 105 عَلِمْتُ yakîn bildiren fiildir. “Öğrendim, bildim” manasındadır. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 106 خَلْتُ şek bildiren fiildir. “Düşündüm, hayal ettim” manasındadır. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 107 نِعَم “Ne iyi, ne güzel manasında” medih fiilidir. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 108 بئس “Ne kötü” manasında zemm/yeri fiilidir. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 109 سَاءَ “Ne kötü” manasında zemm/yeri fiilidir. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.
- 110 حَبْدًا “Bravo, “Ne iyi, ne güzel manasında” medih fiilidir. Bkz. Mecmû‘a-i Nahv-i Mîr, s. 47.

(Avâmil-i Maneviyye)

Âmil-i fi'l-i muzâri' ma'nevî bâşed bidân

Hemçunîn ma'nâ buved âmil yakîn der mübtedâ

Devlet u ikbâl u câh u şâhzâde ber kemâl

Der tazâ'uf bâd dâim hatm kerdem ber du'â

Ma'nevî Âmiller: Muzari fiilin âmiline manevî olduğunu bilesin. Aynı şekilde mübtedâ ve haberin âmili de kesinlikle manevî olur.

Manzumeyi bitirirken şehzâde hakkında: “*onun devleti, ikbali, makamı, her daim fazlasıyla payidar olsun*” diyerek dua ediyorum.

F. Manzumede Müellifin Âmilleri Ele Alış Metodu:

Cürcânî'nin *Avâmil*'inin özet bir tercümesi gibi olan bu manzumede müellif, âmillerin sıralanmasında ve ele alınış biçiminde Cürcânî'nin üslubuna bağlı kalırken bazı yerleri özet geçmekle yetinmiştir. İlk beş beyitte de hamdele, salvele ve sebebi teliften bahsedilince geriye kalan 25 beyite 100 âmili sığdırmaya çalışmıştır. Böyle olunca da haliyle ihtisar yoluna gitmiştir. Afganistan'da basılan nüshada beyitlerin altında ve kitabın hâşiye bölümünde amillerle ilgili örnekler bulunmaktadır. Burada da 100 âmilin hepsiyle ilgili örnek yoktur. Söz gelimi semâî âmillerin yedinci nev'i olan iki fiili cezmeden isimlerle ilgili ne beyitlerin altında ne de kitabın hâşiye bölümünde örneklendirme yapılmıştır. Hâlbuki Cürcânî'nin yazdığı *Avâmil*'de her âmilin açıklaması ve Arapça'daki kullanımına yer verilmeye çalışılmıştır. Amillerle ilgili örnek verilmeyen yerlerden bir diğeri de semâî âmillerin on ikinci nev'i olan şek ve yakîn bildiren filler kısmıdır. Ayrıca on üçüncü nev' olan medih ve zem fiilleriyle ilgili de bir örnek yoktur. Biz âmillerin örneklendirme kısmını ed-Dâğistânî'nin eserinden ve eserin Afganistan nüshasından tamamlamaya çalıştık.

Sonuç

İranlılar ve Orta Asya'da yaşayan diğer halklar İslamiyeti kabul ettikten sonra bu dinin dili olan Arapça'yı öğrenmek ve çocuklarına öğretmek için büyük çabalar göstermişlerdir. Arap dilinde sistematik ilk eserler yine İranlı âlimler tarafından ortaya konmuştur. Hatta bir kişi “el-Kitab'ı okudu” denildiğinde Sibeveyh'in *el-Kitâb*'inin anlaşıldığı söylenir. Arap diline dair bu çalışmalar hicrî II. asırdan günümüze kadar gerek İran gerek diğer Orta Asya halkları arasında hiç aksamadan devam etmiştir. İranlı âlimlerin yaptığı kıymetli çalışmalardan birisi de hicrî V. asır dilcilerinden Abdulkâhir el-Cürcânî'nin Arapça'da bulunan 100 âmili ele alan *Mi'etü Âmil* adlı eseridir. Cürcânî'nin *Mi'etü Âmil*'i Arap dilinde üzerinde en çok çalışma yapılan eserlerdendir. Başta Türkiye olmak üzere birçok İslam ülkesinde üzerine şerh yazılan, tercümesi yapılan ve akademik çalışmalar yapılan *Avâmil*'in bir de manzum tercümeleri ve şerhleri bulunmaktadır. Elimizdeki bu manzum tercüme de bunlardan bir tanesidir. Muhtemelen Arapça'ya ilk başlayanların Arapça'yı daha kolay anlamasını sağlamak amacıyla hicrî VIII. yüzyılda Farsça olarak kaleme alınmıştır. Manzumenin dili akıcı ve anlaşılır olduğu için ezberlenmesi de kolaydır. Eser, bize İran ve Afganistan gibi Farsça konuşulan ülkelerde hicrî VIII. yüz ve sonrasında Arapça öğretimine dair yazılan eser ve takip edilen metotla ilgili bilgi vermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kaynakça:

- Arslan, Ahmet Turan, “Arap Gramerinde İki Avâmil Risalesi ve Bunların Mukayesesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, C. I, sy. 2 (Temmuz-Aralık 1996).
- Bahtiyâri, Müctebâ, *Şehr-ı Manzume: el-Avâmil fi'n-Nahv*, Çetr-i Dâniş, Tahran, 1396.
- Câmî, Nureddîn Abdurrahman, *el-Ferhu'l-Kâmil alâ Şerhi Mi'eti Âmil*, nşr. Abdulvâhid el-Attârî, Mektebetü'l-Medeniyye Yay., Keraçi, 3. Baskı, 2012.
- el-Cürcânî, Abdulkâhir b. Abdurrahman, *el-Avâmilü'l-Mi'e*, nşr. Enver b. Ebî Bekr eş-Şeyhî ed-Dâgîstânî, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 1. Baskı, 2009.
- es-Sibeveyh, Amr b. Osman, *el-Kitâb: Kitabu Sibeveyh (I-V)*, Thk. Abdusselâm M. Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, ts.
- Gemi, Ahmet, “Avâmil'e Yapılan Şerhler Bağlamında İbrahim El-Kûrânî'nin Avâmil Tekmilesi”, *e-Şarkîyyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2017, C. 9, Sayı: 1 (17).
- Hüseyinî, Seyid Ali, *Tercüme-i Şerh-i İbn-i Akîl (I-IV)*, İntişârât-i Dâru'l-İlm, 5. Baskı, Kum, 1389.
- *el-Kâmil fi Şerhi'l-Avâmil*, trc. Molla Muhsin, İntişârât-i Dâru'l-İlm, 9. Baskı, Kum, 1388.
- İktidar, Husain, Sıddıqui, Kert, *DİA*, Ankara, 2002.
- *Mecmû'a-i Nahv-i Mîr li'd-Dereceti'l-Hâmise*, Vizâretü'l-Maarif, Afganistan, 1421.
- Rahman, İnâyet, *Bedru Kâmil fi Şerhi Mi'eti Âmil-i Câmî*, trc. Rigî, Abdulfattah, Nigîn Kuveyr, Tahran, 1391.
- <http://saed.isu.ac.ir/site/catalogue/128039> (Çevrimiçi: 14.01.2019).